

Et Bidrag til Kooperationens Historie i England.

II.

Efter at vi i forrige Afsnit have omtalt nogle af Kooperationens Mænd, skulle vi nu nævne nogle af de tidligere kooperative Forsøg.

Som alt bemærket betragtes det i London 1821 stiftede «kooperative og økonomiske Samfund» som det første Resultat af de owenske kooperative Bestræbelser. Snart fulgtes det i London givne Exempel paa forskjellige Steder i Landet: Newcastle fik samme Aar sit kooperative Selskab, stiftet af Kvækere, der — trods de religiøse Divergenser — saa ofte arbejdede sammen med Owen; og det følgende Aar fik Glasgow et kooperativt Bageri. Noget senere høre vi tale om «the Metropolitan Co-operative Society», hvor Owen, Combe og andre kommunistiske *co-operators* holdt Forelæsninger over deres Systemer. Dette Selskab, der en Tidlang ivrigt agiterede for de owenske Ideer, holdt ugentlige Diskussionsmøder, der omtales af Stuart Mill i hans Autobiografi.*) I Tyverne betragtedes de kooperative og mer eller mindre kommunistiske Samfund med megen Opmærksomhed og Interesse af de fleste tænkende Per-

*) Jfr. den danske Oversættelse af Mills Autobiografi p. 126 fg. De i de kooperative Bestræbelser deltagende Mænd findes overhovedet oftere omtalte i Autobiografien.

Et Bidrag til Kooperationens Historie i England.

II.

Efter at vi i forrige Afsnit have omtalt nogle af Kooperationens Mænd, skulle vi nu nævne nogle af de tidligere kooperative Forsøg.

Som alt bemærket betragtes det i London 1821 stiftede «kooperative og økonomiske Samfund» som det første Resultat af de owenske kooperative Bestræbelser. Snart fulgtes det i London givne Exempel paa forskjellige Steder i Landet: Newcastle fik samme Aar sit kooperative Selskab, stiftet af Kvækere, der — trods de religiøse Divergenser — saa ofte arbejdede sammen med Owen; og det følgende Aar fik Glasgow et kooperativt Bageri. Noget senere høre vi tale om «the Metropolitan Co-operative Society», hvor Owen, Combe og andre kommunistiske *co-operators* holdt Forelæsninger over deres Systemer. Dette Selskab, der en Tidlang ivrigt agiterede for de owenske Ideer, holdt ugentlige Diskussionsmøder, der omtales af Stuart Mill i hans Autobiografi.*) I Tyverne betragtedes de kooperative og mer eller mindre kommunistiske Samfund med megen Opmærksomhed og Interesse af de fleste tænkende Per-

*) Jfr. den danske Oversættelse af Mills Autobiografi p. 126 fg. De i de kooperative Bestræbelser deltagende Mænd findes overhovedet oftere omtalte i Autobiografien.

soner, baade høje og lave, og der var de Aar, da Opfordringer til Dannelse af saadanne Samfund vare ligesaa almindelige som Indbydelser til Stiftelse af Aktieselskaber nu ere. I April 1826 oprettedes «the Devon and Exeter Co-operative Society», der støttedes med meget betydelige Midler af højt ansete Mænd, «saadanne Mænd, som man i vore Dage ikke vilde kunne formaa til at se paa et kooperativt-kommunistisk Projekt gennem en af Lord Rosses store Teleskoper.» I Dublin stiftedes 1828 et lignende Samfund, og samme Aar er den kooperative Bevægelse i fuld Gang i Glasgow, Brighton, Perth, Aberdeen, Birmingham og mange andre Steder. En betydelig Støtte fik den i den Aar 1829 oprettede «British Association for the Promotion of Co-operative Knowledge». Selskabet stiftedes af en af Brødrene Skene; dets Formaal var at udbrede belærende kooperative Smaaskrifter, at oprette Bibliotheker og Læsesale, at sørge for offentlige Forelæsninger, at udsende sociale Missionærer, at virke som Forbindelsesled mellem de forskjellige kooperative Samfund og at beskytte Medlemmerne mod Forfølgelser. Til Forholdsregler i sidstnævnte Retning kunde der nok være Trang, da Medlemmerne af kooperative Samfund ofte var Gjenstand for Forfølgelse af Kooperationens Fjender. Der nævnes ogsaa et Londonsk «Co-operative Book Society», der ligeledes havde Oprettelsen af Bibliotheker og Læsesale til Formaal. Dets Præsident var en Tid Wm. Ellis, bekjendt for Tidsskriftets Læsere ikke blot fra Mills Autobiografi, men ogsaa fra den Omtale, Hr. Fr. Bajer og navnlig Prof. M. Goldschmidt have givet ham i et af Nationaløkonomisk Forenings Møder.*)

*) Nationaløk. Tidsskr. Bd. III. S. 223 fgg.

En Forestilling om, hvorledes Bevægelsen bredede sig, giver følgende af «Co-operator» tagne Tal, der dog sandsynligvis ere ikke lidet under Virkeligheden. Det meddeles, at der var stiftet

Maj	1828	4	kooperative Foreninger.		
November	—	7	—	—	—
Januar	1829	12	—	—	—
Marts	—	31	—	—	—
April	—	56	—	—	—
Maj	—	63	—	—	—
Avgust	—	70	—	—	—
November	—	120	—	—	—
December	—	130	—	—	—
Februar	1830	172	—	—	—
Avgust	—	300	—	—	—
Oktober	—	400	—	—	—
Oktober	1832	700	—	—	—

Hvad nu disse Selskabers Virkemaade angaar, saa fremviste den ganske vist for de forskjellige Selskabers Vedkommende ikke ubetydelige Forskjelligheder. «The United Trades' Co-operative Journal», der udgaves i Manchester, skrev i 1830, at de vigtigste Bestemmelser for Selskaberne var disse: at virke som Forskudsforening, der kunde tilstaa Medlemmerne Laan, svarende 5 pCt. Rente; at virke som Forbrugsforening, saaledes at Varerne i ethvert Fald skulde betales kontant, og saaledes at Selskabets Medlemmer var forpligtede til at købe deres daglige Forbrugsartikler i Selskabets Udsalgssted; at virke som Syge- og Understøttelseskasse. Blandt Betingelser for Optagelse nævnes bl. A., at Vedkommende ikke maatte modtage Fattigunderstøttelse, og at de skulde være i Besiddelse af Læse- og Skrivefærdighed; gifte Mænd

maatte ikke optages, medmindre Hustruen gav sit Samtykke. — Alt dette lyder jo temmelig beskedent; men adskillige Selskaber gik i Virkeligheden meget videre. Ikke blot opstod der rundt omkring ikke faa Produktionsforeninger, men der opstod ogsaa Foreninger, som søgte at gennemføre det kooperative Princip for Agerbrugets Vedkommende, og mange af de tidligere Forsøg sigtede meget tydeligt henimod det, der betragtedes som Kooperationens endelige Maal. Dr. Kings Blad «the Co-operator» erklærede gjentagende udtrykkeligt, at det endelige Maal var at opkjøbe Jorden og at leve i Fællesskab. Og paa de «kooperative Kongresser» eller, som de senere ogsaa kaldtes «socialistiske Kongresser», af hvilke den første afholdtes 1830 i Manchester og som i den følgende Tid afholdtes aarlig i forskjellige Byer, fremtraadte det med megen Klarhed, hvilke fjerne, man vil maaske sige utopiske, Maal den tidligere Kooperation havde sat sig. Vi skulle her særlig fremdrage den tredje kooperative Kongres, der afholdtes 1832 i London, fordi den i flere Henseender kaster et godt Lys paa Bevægelsen.

Den talrigt besøgte Kongres præsideredes af Rob. Owen, og det var jo ganske i sin Orden. Flere Parlementsmedlemmer havde givet Møde, deriblandt Josef Hume. Blandt Deltagerne saas Will. Pare, Jos. Smith, James Watson, Dr. Wale, senere bekjendt ved sin Arbejderklassernes Historie, Will. Lovett, bekjendt som Chartist, John Finch, en liverpoolsk Jernhandler, berømt Maadeholdsmand, en religiøs Mand «med stort Talent til at gjøre Socialismen forhaadt af religiøse Folk» o. m. A. — En af Kongressens Opgaver var at indpode politisk Indifferentisme. Owen og Kommunisterne af hans

Skole havde altid betragtet Politiken med høj Grad af Ringeagt, og de store politiske Spørgsmaal, der netop omkring 1830 stod paa Dagsordenen i England, betragtedes af Kommunisterne som ynkelige Smaasager i Sammenligning med de store kommunistiske Opgaver; ja Mange mente endog, at det var uværdigt for en Kommunist at give sig af med det politiske Smaaavrøvl. Owen, der altid havde fraraadet sine Venner at bryde sig om det politiske Lappeværk, udtalte nu atter her sin Lige-gyldighed for politisk Frihed, ja erklærede endog, at «despotiske Regeringer ofte vise sig at være bedre end saa kaldte demokratiske. I Lande, hvor den despotiske Regeringsform findes, ere de arbejdende Klasser endog bedre stillede end i England, og der er altsaa ingen Grund til ikke at lide hin Regeringsform. For det ko-operative System kan det være ligegyldigt, om Regeringsformen er despotisk eller ej.» Owen fandt ganske vist i dette Punkt en kraftig Modstander i J. Hume, der særlig fremhævede, at den engelske Regering faktisk var despotisk, om end demokratisk af Navn. Der vedtoges paa Kongressen en Resolution, som der tillagdes en overordenlig stor Betydning, men som dog ikke en Ene-ste af dem, der havde stemt for den, fandt sig forpligtet til faktisk at respektere. Resolutionen udtalte, at «da den ko-operative Verden indeholder Folk af alle religiøse Sekter og af alle politiske Partier, erklæres det: at Kooperatørene som saadanne ikke maa betragtes som Tilhængere af visse bestemte religiøse, irreligiøse eller politiske Theorier, hverken Owens eller nogensomhelst anden Persons.» Det var selve Owen, der foreslog denne Resolution, og det var maaske meget fornuftigt af ham; men praktisk Betydning fik den aldrig. — Derimod var

det en praktisk Forholdsregel af Kongressen at inddele Storbritannien i ni Missionsdistrikter; derved sporedes Agitationen paa en forstandig Maade frem, og der er ingen Tvivl om, at de udsendte Missionærer have virket særdeles meget for Udbredelsen af den kommunistiske Kooperations Principer. — Hvad Kooperationens endelige Maal var, udtalte Kongressen meget bestemt saaledes: «Den af Delegerede for de kooperative Selskaber i Storbritannien og Irland bestaaende Kongres anbefaler særlig til alle bestaaende og fremtidige kooperative Selskaber Antagelsen af følgende Hovedsætning, som den eneste Basis, paa hvilken kooperative Selskaber med Held kunne stiftes: Det maa være almindelig anerkjendt, at alle kooperative Selskaber, — hvad enten deres Virksomhed er Handel, Industri eller Agerbrug —, som deres store endelige Maal have Fællesskab i Jordbesiddelsen. Mod dette Formaal skulle alle Bestræbelser rettes». Owen havde ganske vist altid hævdet, at det, der endelig skulde tilstræbes, ikke var Oprettelsen af en Forbrugsforening eller en anden lignende Forening, med en hel ny kommunistisk Samfundsordning; men Mange af dem, der havde været med til Stiftelsen af de kooperative Foreninger, havde ganske tabt det endelige Maal af Syne, og Kongressen fandt det derfor betimeligt at minde om det. Frugterne af denne Paamindelse kunne tydeligt spores i de følgende Aars Forsøg; men den synes unegtelig ikke at have øvet nogen fremmende Indflydelse paa Tallet af kooperative Foreninger; thi medens vi, som ovenfor anført, i 1832 — samme Aar som Kongressen afholdtes — finde 700, hvoraf 40 i London, saadanne Foreninger, kan intet af de følgende Aar opvise et saa stort Tal, men der er tvært imod en stadig og hurtig

Tilbagegang, og intet af de følgende Aar kan fremvise en saa interessant «kooperativ Basar» *) som den, der 1832 holdtes i Liverpool, hvor de mest forskelligartede Produktionsforeninger havde udstillet alle mulige Varer, og hvor mange Delegerede mødte klædte fra Top til Taa i Kooperatorenes selvproducerede Varer.

Som et Foretagende, der tydeligt stilede mod det Owenske Ideal, og som ganske vist med stor Foragt saa ned paa de beskedne Husholdningsforeninger og lignende Bagateller, kan nævnes den i sin Tid meget omtalte «Equitable Labour Exchange», — en Institution, hvis Formaal var Afskaffelsen af Brugen af Penge. Som saa mange andre Socialister var Owen en Fjende af Penge, af de ædle Metaller, Guld og Sølv, idet han mente, at det Eneste, de udrettede, var at bevirke Arbejdernes Undertrykkelse ved Kapitalisterne. Arbejdet frembringer al Rigdom; Arbejdet burde ogsaa være den eneste Værdimaaler. Derfor indbød Owen «alle dem, der ønske at afhænde deres Varer paa den eneste retfærdige Maade: saaledes at Arbejde byttes mod lige meget Arbejde uden Penges Mellekomst» til Stiftelsen af en Arbejdsbørs. Paa en saadan Arbejdsbørs kunde Producenten indlevere sine Varer, ledsagede af en Opgivelse af, hvad Raastoffet havde kostet ham og hvormange Timer Arbejde, Bearbejdelsen, havde taget ham; Taxationsmænd skulde paase disse Opgivelsers Rigtighed; naar Opgivelserne fandtes rigtige, udbetaltes der ham den beregnede Værdi, saaledes at der for hver Time Arbejde gaves 6 Pence (3: 45 Øre);

*) Udgiften til den afholdtes til Dels af Lady Byron, der — ligesom andre af Datidens fornemste Damer — levende interesserede sig for alle filantropiske Foretagender.

Udbetalingen skete i «Arbejdsnoter» *) for hvilke man paa Arbejdsbørsen kunde tilbytte sig hvilkesomhelst Varer — forsaavidt de forefandtes paa Børsen — til en tilsvarende Værdi, dog saaledes at der til Administrationsudgifters Afholdelse droges $\frac{1}{2}$ Penny fra hver Shilling. Ved dette System haabede man at befri Arbejderne for Kapitalens «Tyranni»; Producenten var vis paa altid at kunne komme af med sine Varer og paa at faa den Betaling for dem, der svarede til deres «sande» Værdi α : til den Tid, han havde ofret paa deres Produktion. Ogsaa vilde der vindes det store Gode, at man slap for Mellemandernes Op-
 trækkeri. Endnu et Gode — og det var maaske det største af alle — var det, at Systemet formentlig vilde være ødelæggende for Ikke-Arbejderne; Arbejde skulde jo herefter være Værdimaaler, og de aristokratiske Klasser vilde formentlig tvinges til at arbejde, hvis de ikke vilde gaa til Grunde. — En Mislighed var det unægteligt, at der kunde blive budt Børsen daarlige eller gammeldags Varer, som der ingen Kjøbere vare til, medens den Tid, deres Produktion havde taget, dog var betydelig, hvorfor der efter Theorien maatte gives et betydeligt Antal Arbejdsnoter i Bytte for dem. Her stillede sig da det ubehagelige Enten-Eller: Enten nægtede Børsen at modtage Varerne; men i saa Fald vilde man ikke finde, at den var til stor Nytte; — eller Børsen modtog de Varer, som der ingen Efterspørgsel var efter; men i saa Fald vilde den gjøre en daarlig Forretning, og naar den havde gjort mange af den Slags Forretninger, vilde den neppe undgaa en Fallit. — En anden Mislighed, der lagde Sy-

*) Holyoake fortæller, at Arbejdsnoten var et Mønster paa dygtig Udførelse, bedre udarbejdet end Banknoter.

stemmet store Hindringer i Vejen, bestod deri, at Arbejdstiden ingenlunde er en Maalestok for Arbejdets Værdi, idet der i den samme Tid ofte produceres Arbejde af højst forskjellig Kvalitet og Kvantitet. Dette, der synes temmelig indlysende, havde Systemets Ophavsmænd ikke tænkt paa.

I London aabnedes der 1832 med stor Højtidelighed en Arbejdsbørs. Forventningerne vare overordenlig vidtgaaende: Owen, denne dygtige og praktiske Mand, havde jo forsikret, at Opfindelsen af Arbejdsnoterne var «af langt større Betydning end Opdagelsen af alle Verdens Guld- og Sølvminer; thi den vilde inden kort Tid gjøre alle Arbejdere rige og uafhængige»; hvis hans Plan antoges, vilde der, forsikrede han, «inden et Aars Forløb herske almindelig, evigvarende Velstand i hele Riget». Da Arbejdsbørsen aabnedes, strømmede Tusinder af Mennesker, opfyldte af de gladeste Forventninger, til. Masser af Varer indleveredes paa Børsen; henved 300 Butiker erklærede at ville modtage Arbejdsnoter i Betaling, og opslog i Vinduerne Plakater med: «Labour notes taken here»; selv Theatrene erklærede sig villige hertil, og Folk begyndte at føle sig overbeviste om, at de gamle Penge snart vilde blive fortrængte af Arbejdsnoterne. Den ny Opfindelse fik endog et Organ i «the Gazette of Labour Exchanges». Det nævnte Blad meddeler, at den første Arbejdsbørs — ogsaa kaldet «Arbejdsbank», «labour bank» — aabnedes April 1832 i Marylebone; samtidigt eller kort Tid efter aabnedes der lignende Børser paa forskjellige Steder i London, navnlig i Gray's Inn Road, hvor selve Owen fungerede som Bankdirektør; fremdeles paa forskjellige Steder i Riget, navnlig Sheffield og Birmingham. Paa Kongressen i Birmingham 1832 og paa

andre Møder i denne By udfoldedes der en levende Agitation for Arbejdsbørserne. Den i Birmingham Juli 1833 aabnede «National Equitable Labour Exchange» modtog allerede den første Dag, den var aabnet, Varer repræsenterende 18,000 Timer, og i nogen Tid steg Tallet paa de deponerede Varer hver Dag, hvorimod Efterspørgslen viste sig temmelig mat. Paa Owens Børs i London deponeredes der ogsaa meget betydelige Varemasser, og Forretningen gik en Tid glimrende, saa glimrende, at Forretningen tilsidst blev ødelagt: Holyoake mener i alt Fald, at der blev gjort Ende paa Børsen i Gray's Inn Road ved nogle Folkeopløb, som Folk, der ikke kunde unde den dens Held havde arrangeret. Holyoake paastaar endog: Trods det Ny i Planen om Arbejdsbørser og trods deres sluttelige Undergang, var Barnet dog født velskabt, lovede godt, men kvaltes, da det begyndte at vise Ungdomskraftens Tegn: Arbejdsbørserne gik ikke under, fordi de vare forfejlede, men fordi de havde for meget Held med sig; Fordelene ved Børserne blev overdrevne; man ventede sig Metalpengenes fuldstændige Afskaffelse af dem, og disse overspændte Forventninger gjorde, at man oversaa de virkelige Fordele, den Lettelse i Omsætningen, Arbejdsbørserne formentlig kunde bringe. Mere end Begejstringen og det for store Held skadede nok dog Administrationens Fejl: Børserne modtog mange usælgelige Varer, betalte Varerne gjennemgaaende for højt og maatte nødvendigvis inden lang Tids Forløb standse Virksomheden. Principet at betale alt Arbejde med samme Timebetaling, at give den daarlige og langsomme Arbejder ligesaa meget pr. Time som den dygtige og hurtige, var naturligvis selvmorderisk. Arbejdsnoterne vare faktisk Penge, kun en meget farlig Art Penge, og

Fordelen ved at bruge dem fremfor de sædvanlige Penge var ikke klar. Overhovedet viste Systemets Fejl og Mangler sig paa den mest iøjnefaldende Maade, hvorimod dets Goder omhyggelig skulde sig, selv for den mest opmærksomme Iagttagers spejdende Øje.

Andre kooperative Foretagender, der i en udpræget Grad minde om Owens Bestræbelser, ere de kooperative Agerbrugs-Foretagender. Nogle af de videstgaaende, saasom Orbiston i Skotland, der efterstræbte et rent kommunistisk Samfund, gik snart til Grunde. Andre mere beskedne, gik det bedre. Navnlig er det af Gurdon 1830 stiftede «Assington Co-operative Agricultural Society» blevet fremdraget af næsten alle de Forfattere, der have skrevet om Kooperationen i England. Mr. Gurdon vil maaske ikke vedkjende sig Socialismen, men alligevel er det sikkert, at uden Rob. Owen vilde hans Foretagende ikke være slaaet saa godt an som det gjorde. — Det følgende Aar, 1831, stiftede en af Owens Disciple, Vandeleur, et kooperativt Agerbrugsforetagende i Ralahine, hvis endelige Maal var en fuldstændig kommunistisk Ordning, men foreløbig nøjede sig med Kooperationen i dens forskjellige Former, med fælles Børneopdragelse og fælles Maaltider. Forsøget trivedes godt i halvfjerde Aar, og opløstes kun fordi Vandeleur, der i Spil havde sat sin Formue overstyr, saa sig tvungen til at forlade og sælge Ralahine. Will. Pare har skrevet dette Forsøgs Historie. — I de følgende Aar fremstod der nogle lignende mere eller mindre dødfødte Forsøg, navnlig Foretagendet i Tytherly, «the Queenwood Community», til hvis Historie Holyoake har leveret en Del Bidrag i Afsnittet «the lost communities». Men disse Foretagender spillede ikke nogen varig Rolle, og indgik meget hurtigt til den evige

Hvile. I Aaret 1832 er Bevægelsen paa sit Højdepunkt; de følgende Aar vise ingen Fremgang, men tværtimod er Tilbagegangen saa stærk, at London, der i 1832 havde 40 kooperative Foretagender, ganske faa Aar efter havde slet ingen. Owenisterne gjorde fortvivlede Anstrængelser, der kun gjorde Ondt værre: de mislykkede Experimenter med Arbejdsbørserne i Aarene 1832—34 virkede nedslaaende; de aarlige «kooperative Kongresser», der holdtes efter 1830, og de «socialistiske» do., der holdtes efter 1835, var maaske gavnlige Øvelser i Frasemageri og Skryderi, men gavnede ikke den kooperative Sag; Stiftelsen af «Association of all Classes of all Nations», (1835), af «the National Community Friendly Society» (1837), disse to Samfunds Sammensmelten til «the Universal Community Society of Rational Religionists» (1839) og lignende Kraftanstrængelser formaaede ikke at holde Live i den hendøende Bevægelse.*)

Det er mærkeligt, at den kraftige kooperative Bevægelse, der i 1832 gav sig Udtryk i de da eksisterende 700 (eller maaske flere) Foreninger, i Løbet af ganske faa Aar kunde svinde ind til et Intet. Holyoake, denne Kooperationens varme Ven, paastaar, at adskillige Foreninger ødelages «by success»: Deltagerne tjente gode Penge, men blev i Længden kjede heraf; fandt det gode Held for «ensformigt»; søgte ny Foretagender, hvor Pengene saa sattes overstyr. Noget kan der maaske nok være i denne Holyoakes lidt paradoxale Formening. Sikkert er det, at mange Foreninger i Begyndelsen vandt betydelig Tilslut-

*) I Booths «Robert Owen, the founder of socialism in England» findes der en interessant Fremstilling af alle disse forskjellige Samfund og af den hele Owenisme.

ning, fordi de vare «noget Nyt», men sygnede hen, saasnart det Ny var slidt af dem. Og Holyoake nævner desuden andre, mere rimelige Grunde: mange Foreninger begyndte paa Forretningerne uden tilstrækkelig Kapital, og indløde sig paa en Konkurrence, der maatte overstige deres Kræfter. Andre ødelagdes af religiøs Intolerance. I en stor Mængde Tilfælde var Administrationen uduelig og uden Kjendskab til og Øvelse i praktiske Forretninger; i ikke faa var den ligefrem uhæderlig. Datidens Lovgivning var yderst mangelfuld og begunstigede, paastaas der, Forbryderne: en Direktør eller et Medlem, der besjæl den Forening, han hørte til, kunde ikke — siges der — dømmes, fordi han kunde gjøre gjældende, at tog han Penge fra Foreningen, tog han dem jo fra sig selv! Det synes i alt Fald sikkert, at uhæderlig Forretningsførelse har ødelagt mange af de tidligere Forsøg. De Medlemmer, hvoraf Foreningerne bestod, vare derhos i mange Tilfælde ingenlunde lette at regere: de vilde ikke nøje sig med Smaating, men forlangte en total Socialreform, et nyt Samfund efter det Owenske Mønster, og de vilde have dette Samfund skaffet tilveje i en Haandevending. Kooperationen blev af dem, der oprindelig satte den i Gang, betragtet som et Middel til Opnaaelsen af de store Maal: Afskaffelsen af Privatejendommen, Afskaffelsen af Ægteskabet, Afskaffelsen af al Religion, Afskaffelsen af Statens Strafferet, Anerkjendelse af Individets Ansvarsløshed, Indførelsen af en ny Børneopdragelse i Overensstemmelse med disse Fordringer. Hertil føjede saa Nogle Fordringer paa Totalafholdenhed fra spirituøse og gjærede Drikke og fra animalsk Føde og lignende Excentriciteter. Da Kooperationen ikke viste sig at føre til disse Maal, bleve mange af dens oprindelige Venner

kjede af den og lod den falde. Men alligevel har Kooperationen fra Tyverne og Trediverne, hvor forfejlet den tilsyneladende end var, haft sin store Betydning: den var en gavnlig Forskole, og det er tvivlsomt, yderst tvivlsomt, om de hæderlige Banebrydere i Rochdale — der forøvrigt ogsaa begyndte som Socialister, *teetotallers* og vilde Fantaster — uden den vilde være blevne til hvad de blev. De, der i vore Dage føre Kooperationens Sag, burde anerkjende den Gjæld, i hvilken de staa til Robert Owen og hans kommunistisk-kooperative Forsøg.

Det er blevet Mode at datere Kooperationen i England fra 1844. Vi have nu set, hvor urigtigt dette er. I Slutningen af Trediverne døde ganske vist saa godt som alle de Foreninger, der vare blevne stiftede i Tyverne og Begyndelsen af Trediverne; men den Bevægelse, der begyndte i 1844, var dog ikke nogen ganske ny, men i Virkeligheden en Fortsættelse af den ældre. Det er altsaa urigtigt, naar Folk, der give sig ud for at kjende den engelske Kooperations Historie, begynde med 1844 og ignorere den tidligere Bevægelse. Men det er rigtigt, at Aaret 1844 er et af de vigtigste Aarstal i Kooperationens Historie.

I Aaret 1844 begyndte Banebryderne i Rochdale deres Virksomhed. Den Forening, der her stiftedes, er mærkelig paa Grund af det uhyre Opsving, den tog fra en yderlig beskeden Begyndelse. Denne Forenings Historie er saa ofte skildret, ogsaa paa Dansk, at der ingen Grund er for os til at dvæle ved den. Endnu mærkeligere end ved sin egen Udvikling er den dog ved den Impuls, den

gav til fornyede Forsøg paa at forbedre Arbejdernes Kaar. Og disse fornyede Forsøg adskille sig fra de ældre ved deres langt beskednere Karakter. Ganske vist begyndte, som bemærket, ogsaa de banebrydende Vævere i Rochdale med højt flyvende Ideer, der kom de Owenske Fusentasters meget nær; men Berøringen med den haarde Virkelighed fik dem til at nedstemme Tonen, og Bevægelsen svandt efterhaanden ind til dens nuværende beskedne Dimensioner.

Omkring Foreningen i Rochdale rejste der sig en Mængde kooperative Foretagender. Først de noksom bekjendte Forbrugsforeninger. Til sine Tider og paa sine Steder syntes det, som om man overhovedet vilde slaa sig til Ro med dem. Det er at drive Beskedenheden vel vidt. Stiftelsen af Forbrugsforeninger er en meget uskadelig og uskyldig Fornøjelse; men indskrænker Kooperationen sig hertil, vil den umulig kunne fastholde Arbejdernes Interesse, hvad Erfaringen noksom har vist. I Erkjendelsen heraf har man da ogsaa søgt at iklæde den forskjellige Former.

Jo mere Foreningen i Rochdale udvidede sine Forretninger, og jo flere ny Forbrugsforeninger, der dannedes rundt omkring i Landet, i desto højere Grad maatte Stiftelsen af en kooperativ *en-gros*-Forretning vise sig som ønskelig. Der dannedes da under Navnet «the Co-operative Wholesale Society» en Forretning, hvis Formaal dels skulde være at forsyne Forbrugsforeningerne med de Varer, de behøvede, dels at tjene som et Forbindelsesled mellem de enkelte kooperative Foreninger. I 1863 fik denne Forretning sit Hovedsæde i Manchester, medens der oprettedes Filialer af den i flere af de større engelske Byer. Holyoake har til sin Bog føjet nogle Avertissemen-

ter fra forskjellige kooperative Foreninger, og heriblandt findes ogsaa et fra «the Wholesale Society». Selskabet er, hedder det her, «en Føderation af kooperative Selskaber, dannet i det Øjemed at forene deres Kjøb, saaledes at de kunne søge deres Forbrugsartikler direkte hos Producenten og Fabrikanten, og saaledes at de kunne sikre sig hele Profitten ved *en-gros*-Handelen. Dette Formaal er blevet opnaaet for mange Artiklers Vedkommende: Smør kjøbes hos Producenten i Irland, og indføres ogsaa direkte fra Frankrig, Holland, Danmark. Cheshire- og Derby-Ost kjøbes hos Producenten. Amerikansk Ost, Skinke, Flesk importeres direkte. Sukker og mange andre Varer ligesaa.» Vi se altsaa, at det første Formaal er at befri Forbrugsforeningerne for Skatten til Mellemandlerne: den kooperative *en-gros*-Forretning forsyner til billigst mulige Priser Forbrugsforeninger med det Meste af, hvad de behøve: Urtekramvarer, Fødevarer, Manufakturvarer, færdigt syede Klæder osv. Men til dette Formaal slutter der sig andre videregaaende: Selskabet vil ikke blot optræde som Grosserer; det tilsigter selv at blive Producent; det fabrikker allerede Sko, Støvler, Sæbe og Biscuits; og de meget Forhaabningsfulde betvivle ikke, at den Tid snart vil komme, da Selskabet fra sine egne Avlsgaarde vil hente Korn og andre Agerbrugs-Produkter, og da det med sine egne Skibe vil hente The, Kaffe, Sukker osv. fra sine egne Plantager. Det har derhos allerede etableret en Bankforretning. — Selskabet fører en meget betydelig Forretning. Ligesom Forbrugsforeningerne holder det stærkt paa Kontantbetalingsprincippet: Kredit gives ikke paa længere Tid end 7 Dage. Følgen heraf er, at paa en aarlig Omsætning af (i 1874) ca. 40 Millioner Kr. tabtes der ved Kreditgivningen gennem-

snitlig ikke engang 600 Kr. Selskabet handler udelukkende med kooperative Foreninger. Kapitalen er tilvejebragt ved Aktier, der kun befinde sig paa kooperative Hænder.

Forbrugsforeningerne udgjøre det store, store Flertal af de saakaldte kooperative Foreninger, men ere i Virkeligheden ikke «kooperative» i Ordets videnskabelige Betydning. Produktionsforeningerne*), — der søge at sammensmelte Kapital og Arbejde, at forene Arbejder og Arbejdsherre i én Person, at afskaffe Driftsherrernes Klasse, — ere derimod virkelig kooperative Foreninger. Det større Maal, de have sat sig, har selvfølgelig ogsaa beredet dem større Vanskeligheder, og Tallet paa Produktionsforeninger i England har baade i ældre og nyere Tid været meget begrænset. Ogsaa for Produktionsforeningernes Vedkommende er det — i Tiden efter 1844 — Rochdale, der giver Signalet, ved Oprettelsen af en kooperativ Bomuldsfabrik i 1855. Senere er der, med forskjelligt Held, blevet gjort en Del forskjellige Forsøg paa at gennemføre det kooperative Princip ikke blot i forskjellige Industriegrene, men ogsaa i Landbruget. — Af Produktionsforeningerne ere nogle traadte i direkte Forbindelse med «the Wholesale Society», medens andre have bevaret en fuldstændig Selvstændighed og Uafhængighed. Dette forskjellige Forhold til «the Wholesale Society» har i den kooperative Lejr givet Anledning til en Strid mellem «Føderalister» og «Individualisterne»: Førstnævnte Parti mener, at Produktionsforeningerne ved at træde i Forbindelse med det kooperative *en-gros*-Selskab

*) Om Produktionsforeninger jfr. en Artikel af Prof. Scharling i *Nationalekon. Tidsskrift* I. Bind S. 1 fgg.

ville sikre sig et stadigt Marked; de ville ikke behøve at kæmpe med samvittighedsløse Spekulanter, og udsætte sig saaledes for mindre Fare. Individualisterne mene derimod, at Forbindelsen mellem «the Wholesale Society» og en stor Mængde forskjelligartede Produktionsforeninger vil gjøre Forretningen saa omfattende og indviklet og af en saa blandet Natur, at det vil være vanskeligt at overskue den; derhos vil en Forpligtelse for «the Wholesale Society» til at købe Varerne hos Produktionsforeningerne let medføre, at Varerne kun kunne opnaas paa mere byrdefulde Betingelser end paa det aabne Marked, og i saa Fald vil det gaa ud over de Forbrugsforeninger, der forsyne sig hos «the Wholesale Society».

En lignende Meningsforskjel er bleven overført paa Bankvæsenets Omraade. Den første engelske «kooperative Bank» stiftedes 1871 i Newcastle af Dr. Rutherford. Banken har en meget betydelig Omsætning. Den ejes for en stor Del af forskellige kooperative Foreninger, medens nogle Privatpersoner dog ogsaa ere Aktionærer i den. Dette er derimod ikke tilladt med Hensyn til den anden «kooperative Bank», den med «the Wholesale Society» forbundne, der kun indlader sig med kooperative Foreninger. De Schulze-Delitsch'ske Foreninger, det «kooperative Bankvæsen», har forøvrigt ikke vundet nogen synderlig Udbredelse i England, hvor Lovgivningsmagten indtil den seneste Tid har lagt det Hindringer i Vejen*).

*) Henry Fawcett: The position and prospect of co-operation. Fortn. Rev. 1874. Vol. XV.

De kooperative Foreninger have i Aar afholdt Kongres i Glasgow. Dr. Hodgson, Professor i Nationaløkonomi ved Universitetet i Edinburgh, holdt Indledningsforedraget, der for en stor Del gik ud paa at angribe *trades' unions* og paavise Forskjellen mellem dem og de kooperative Foreninger. En senere mere radikal Taler, Caird, Professor i politisk Økonomi ved Universitetet i Glasgow, opponerede dog herimod. Forskjellige andre Emner diskuteredes; men mest Interesse har Kongressen dog ved den Beretning, der afgaves af *«the central co-operative board»*. I denne Beretning finde vi den engelske Kooperations nyeste Statistik. Herefter eksisterede der i England ved Udgangen af 1874 i Alt 1378 kooperative Foreninger, hvoraf 1213 vare Husholdningsforeninger, 73 Produktionsforeninger og Resten kooperative Foreninger af forskellig Art. Af Produktionsforeningerne tilvirkede 48 Manufakturvarer, 13 vare Møllebrug, 3 Agerbrug, 3 Mineforetagender osv. Der fandtes 37 kooperative *«building and land societies»*, 22, der handlede med Brød og Mel, 19 kooperative Kulforretninger, 5 kooperative Slagterier, 2, der virkede for Udgivelsen af kooperative Blade, 1 kooperativ Undervisningsforening osv. I Aarets Løb var der stiftet 113 ny Selskaber; 73 vare gaaede ind; den virkelige Forøgelse bliver altsaa 40. De kooperative Foreningers Medlemstal var den 31te Decbr. 1874 411,252 (i Aarets Løb en Tilvæxt paa 23,951); men det maa bemærkes, at disse Tal kun omfatte de officielt indregistrerede Foreninger; toges alle Foreningerne med, vilde der faas større Tal. I Størrelsen af Medlemsindskud, de ejede Kapitaler og af Omsætningen var der ligeledes ret betydelig Fremgang i Aarets Løb. — I Irland har Ko-

operationen derimod ikke villet slaa ret an: der findes her kun 12 Foreninger.

Af Produktionsforeningerne ere flere i den senere Tid gaaet tilgrunde, og deres Tilværelse synes i det Hele at være noget mislig. Derimod vedbliver Manchesters «Wholesale Society» at gjøre meget betydelige Forretninger. I 1875 har Forretningen solgt Varer for cirka 40 Millioner Kr., med et Nettooverskud af c. 470,000 Kr. Kapitalen, der tilhører 531 kooperative Foreninger, beløb den 31te Decbr. 1875 næsten halvanden Million Kr. Den med dette Foretagende forbundne Bankforretning har ligeledes i 1875 haft en særdeles betydelig Omsætning med godt Udbytte. Glasgows noget yngre «Wholesale Society» har kun en mindre Kapital at raade over, men solgte dog i 1875 Varer for over 7 Millioner Kr. og har i det Hele betalt sig meget godt. Det synes overhovedet, at de engelske kooperative *en-gros*-Forretninger have en lovende Fremtid for sig.

A. P.